

Hangon kylpylä ja kylpyläpuiston huvilat

Hangon kaupunki perustettiin 1874 vasta kun uusi talvisatama ja rautatie sinne olivat valmistuneet. Hangosta piti tulla suurkaupunki etelärannikolle Helsingin ja Turun välille. Merenkulun odotettiin tuovan tuloja kaupungille talvisin, mutta kesäisin toimivat maan muutkin satamat ja kilpailu oli kovaa. Jo varhaisessa vaiheessa Hankoon päätettiin perustaa kylpylä, jotta uuden kaupungin kassaan tulisi tuloja myös kesäisin. Kylpyläelämä toi monille paikkakunnille ensimmäiset turistit, ja pian myös huomattiin, että nämä pitempi- tai lyhempiaikaiset asukkaat myös vilkastuttivat paikkakunnan elämää. Tämä ilmeni mm. liikenneyhteyksien, majoitusmahdollisuuksien, ravintoloiden, rakennusten julkisivujen, rantateiden, puistojen ja useiden elinkeinoelämän eri alojen kehityksenä.

Kylpylän toiminta suuntautui aluksi terveydenhoitoon ja kuuluisia lääkäreitä palkattiin kylpylävieraiden hoitoa varten, mutta vähitellen hoitojen tilalle tulivat rantojen aurinkokylvyt. Muistot Hangon kylpyläajasta, erityisesti ajanjaksolta ennen ensimmäistä maailmansotaa, on kuin luku romaanista. Ajan kuuluisuudet paistattelivat päivää toistensa loisteessa. Valtiomiehet, ruhtinaat, kreivit ja paronit kävivät kaupungissa. Ajan tunnetuimmat taiteilijat esiintyivät Hangossa.

Sydsvenska dagbladet oli sen ajan Hangonlehden mukaan kirjoittanut, että ”kaikki kylpyläalan uudet keksinnöt on täällä toteutettu, kaikkia käytettyjä kylpyjä voivat ottaa sekä sairaat että terveet ja kokonaisuudessaan kaikki on sängen siistiä. Kun otetaan huomioon kylpylaitoksen ulkoiset olosuhteet, puistot ja kävelytiet, on Hanko ensimmäisellä tilalla tällaisten laitosten joukossa Pohjolassa.”

Kylpylaitokset ja niiden yhteydessä toimivat ravintolat rakennettiin Suomessa enimmäkseen puusta. Pikkukaupungit rakennettiin myös puusta ja 1874 perustetussa Hangossa muodostui rakennuskanta verrattain yhtenäiseksi Kylpyläpuiston osalta, ts. itse kylpylän ympärille rakennetulla asuntoalueella. 1800-luvun lopussa tapahtui suomalaisessa puukaupungissa uutta eriytymistä kaupungin tehtävien mukaan. Hanko oli eräs niitä kaupunkeja, jotka nimenomaan perustettiin palvelemaan merenkulkua, mutta Hangon kaupunginoikeuksissa mainitaan myös kylpylätoiminta. Taloudellisten muutosten seurauksena suomalainen puukaupunki, joka aikaisemmin oli verrattain yhtenäinen, hajaantui monien eri tekijöiden mukaan taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden mukaan sekä kaupankäynnin vaikutuksesta ja tämä vaikutti myös kaupunkien arkkitehtoniseen ulkonäköön. Myös Hankoon muodostui melko selvästi toisistaan erottuvia alueita ja Kylpyläpuisto oli eräs tällainen.

Hangon Kasino juurivalmistuneena 1879, jolloin sitä kutsuttiin Kaivohuoneeksi ja Seurahuoneeksi. Seinät ovat vielä laudoittamattomat. Hangon museon kuvaarkisto.

Myös kylpylä oli aluksi vaatimaton, mutta siinä oli verantoja, joilla juotiin terveysvesiä. Kylpylä sijaitsi Kasinon ja Puistovuorten välissä. Valokuva on perustamisvuodelta 1879. Hangon museon kuva-arkisto.

Aikakauden koristeellinen tyyli jätti joskus jälkensä sekä yksityisiin huviloihin että kylpylärakennuksiin, mutta Hangon ensimmäinen kylpylaitos oli ulkoisilta puitteiltaan kovin vaatimaton. Vuonna 1889 tehdyt lisärakennukset rakennettiin alkuperäisen tyylin mukaisesti ja vaikka kylpylää laajennettiin huomattavasti, säilyivät rakennukset yhtenäisenä kokonaisuutena. Kun rakennuksia korjattiin 1910, sai ravintola jugendtyylisen ulkoasun ja kylpylään tehtiin suuri jugendtyylinen lisärakennus.

Vuonna 1878 suunniteltiin aluksi kylmävesi- ja lämminvesikylpylät, ravintola ja puutarhaistutuksia. Pienen Kolalahden länsipuolelle rakennettiin erilliset kylmävesikylpylät naisia ja miehiä varten ja Kolalahdesta itään, Puistovuorten lähelle, rakennettiin lämminvesikylpylä. Lisäksi rakennettiin seurahuone (jossa oli laitoksen ravintola, konttori ja lukusali), voimistelulaitos, musiikkiestradi, kioskeja ja paviljonkeja, keilarata, tenniskenttiä ja ratsastusmaneesi. Sen lisäksi oli vielä talousrakennuksia. Myös Suomen tiedeseuran merenpinnan korkeuden mittausasema, jota Hangossa kutsuttiin limnigrafiksi (joka automaattisesti mittasi merenpinnan korkeuden) laitureineen oli kylpylaitoksen yhteydessä ja kylpylävieraat käyttivät laituria, mistä sai vuokrata purjeventä, suotuveneitä ja kanootteja. Tänä päivänä rakennuksista on jäljellä ainoastaan ravintolarakennus, entinen voimistelulaitos/konttori sekä limnigrafirakennus ja laiturin rippeitä.

Kylpyläelämä vaati majoitustiloja. 1800-luvun keskivaiheilla tuli Keski-Euroopassa tavaksi omistaa esikaupunkihuvila kantakaupungissa sijaitsevan kerrostalohuoneiston ohella. 1800-luvun lopussa tämä ilmiö saavutti Suomen ja näitä kesähuviloita ovat Turun Ruissalon sekä Hangon kylpyläpuiston huvilat. 1880-luvulla esim. laivanvarustaja Carl Korsman muutti koko taloutensa Bulevardin talviasunnosta kylpyläpuiston kesähuvilaan.

Monet kylpylävieraat halusivat nimenomaan asua huviloissa, koska heillä silloin oli paremmat mahdollisuudet olla omissa oloissaan ja toisaalta kuitenkin kaikki kylpylän palvelut ja harrastusmahdollisuudet sijaitsivat aivan lähellä. Kylpyläpuisto sijaitsi varsinaisen kaavoitetun kaupunkialueen ulkopuolella ja täällä oli mahdollista toteuttaa vapaampia ratkaisuja kuin itse kaupungissa, koska puiston huviloita ei sitonut kaupungin rakennusjärjestys. Aluetta laajennettiin edellen itään päin vuonna 1897. Vuosisadan vaihteessa kylpyläpuistossa oli 27 huvilaa ja 1914 huvilota oli 62. Vastaavat luvut muun kaupungin asuinrakennusten osalta olivat 94 ja 120. Eräät kylpyläpuiston huvilat rakennettiin jopa kolmikerroksisiksi ja myös ullakkokerroksessa oli lämmityslaitteet. Asemakaavoitetulla alueella ei uuneja saanut rakentaa puurakennusten ullakkohuoneisiin.

Monet huvilanomistajat olivat varakkaita ja käyttivät suunnittelussa tunnettuja arkkitehteja, kuten Theodor Höijer ja Waldemar Aspelin. Huvilat rakennettiin Kylpylätien varteen, joka kiemurteli puistoalueen läpi. Ajoittain kaupungissa käytiin kiivasta keskustelua siitä, pitäisikö koko puisto varata huvilatonteiksi ja mm. Puistolammen kuivattamista suunniteltiin tonttialan

lisäämiseksi. Niin ei kuitenkaan tapahtunut ja myös itse kylpylää ja ravintolaa ympäröivä alue säilytettiin puistona.

Hangon kylpyläpuistossa on monia suuria huviloita vuosisadan vaihteesta. Taloissa on torneja, kuisteja ja parvekkeita, kuten Villa d'Angleterressä Appelgrenintiellä. Valokuva Sven Lindqvist 1966. Hangon museon kuva-arkisto.

Rakennuksissa on piirteitä esim. sveitsiläis-, nikkari- ja ns. muinaispohjoismaisesta tyylistä sekä jugendista. Alueella on myös useita ainakin osaksi teollisesti valmistettuja huviloita. Höyrysahat, kuten Hangö Ångsåg & Snickeri eli Hangon Höyrysaha ja puusepänverstas aloittivat 1800-luvun loppupuolella puurakennusten osien koneellisen valmistuksen. Höyrysahan ja puusepänverstaan rakennusmestarit tekivät myös huviloiden piirustuksia. Kylpyläpuisto muodostaa valtakunnallisesti ainutlaatuisen huvilakokonaisuuden, joka heijastaa kylpyläkulttuuria ja on säilynyt varsin hyvin. Todennäköisesti vain Turun Ruissalo on edustavampi esimerkki suurten huviloiden 1800-luvun loppupuoliskolta ensimmäiseen maailmansotaan jatkuneesta rakennuskaudesta.

Kolmannen kaupunginosan huvila-alue syntyi 1900-luvun vaihteessa. Alue rajautuu lännessä Kaivokatuun, etelässä Appelgrenintiehen ja pohjoisessa rautatietä reunustavaan Korsmaninkatuun. Huvila- ja omakotirakentaminen alueella perustuu 1890-luvun aikana suunniteltuun ja v. 1900 hyväksytyyn kaupungin laajennuskaavaan, jossa kaupunkia laajennettiin myös Kylpyläpuiston pohjoisosiin.

Kolmas kaupunginosa on puistomainen, kortteleiden ja tonttien muodot ovat vaihtelevia, kadut loivasti kaartuvia ja huvilat sijaitsevat vapaasti tonteillaan. Alueen suunnittelussa ovat selvästi vaikuttaneet uudet, 1800-luvun lopulla syntyneet mm. vapaampaa sommittelua ja pittoreskiutta painottaneet kaupunkisuunnitteluihanteet.

Alueen rakennuskanta syntyi pääasiassa vuosisadan vaihteesta 1930-luvulle. Vanhimmat rakennukset ovat alueen länsiosassa, nuorimmat idässä. Huviloista valta-osa oli tarkoitettu ympärivuotiseen asumiseen, jotkut huvilat on suunniteltu kylpylävieraiden pensionaateiksi. Alueen sosiaalinen rakenne eroaa selvästi Appelgrenintien huviloista: kolmannen kaupunginossan huviloiden rakennuttajina oli virkamiehiä, opettajia, tullimiehiä, kauppiaita, poliiseja j.n.e.

Alueen rakennuksille ovat leimallisia taitekatot, asuinkäytössä olevat korkeat ullakkokerrokset ja jugendtyyliset detaljit. Alueen ilmeeseen olennaisesti vaikuttanut henkilö oli rakennusmestari Gustaf Welander, joka suunnitteli suurimman osan alueen taloista. Hangon kylpyläpuiston palstoitettua aluetta laajennettiin itäänpäin pitkin merenrantaa v. 1897. Laajennussuunnitelman teki Karl Linsén. Kolalahden ranta-alueelle suunnitellut kaksi palstariviä ja niiden välinen Mannerheimintie taipuivat rantalinjan mukaisesti. Palstoitus jatkui Täktomin kylän rajalle saakka. Alueen eteläisimmällä palstarivillä on useita kulttuurihistoriallisesti merkittäviä rakennuksia, jotka ajoittuvat 1890-luvulta vuoteen 1939. Muutama myöhemmin rakennettu omakotitalo rikkoo varsin yhtenäistä huvilariviä. Rannalla

kulkee hiekkatie, joka päättyy Neljä tuulen tupa -nimisen kahvilan luo. Kävelyretket rantapromenadilla olivat hyvin suosittua ajavietetä kylpylävieraiden keskuudessa ja myös tänä päivänä hankolaiset kävelevät siellä mielellään.. Huvila-alueen pohjoispuolella sijatsee myös kylpyläkulttuuriin olennaisesti liittyvä ortodoksinen kirkko.

Kylpyläpuisto ja puistovuori

Hangon kylpylän ympärille suunniteltiin jo aivan alussa englantinen puisto. Se ulottui Puistolammesta Pienen Kolalahteen ja siihen kuului hiekkateitä, istutuksia ja pelikenttiä. Kylpyläalueen havumetsä muodosti luonnollisen perustan puistolle. Jo 1878 rahatoimikamari maksoi suunnitelman, joka laadittiin kylpyläpuutarhan rakentamiseksi. Sofia Stenbäck kirjoittaa kirjassaan *Idyll och drama*: ”Puiston perustaminen aikaansai kuumia riitoja kaupunginhallituksessa. Tohtori (Stenbäck) oli sitä mieltä, että se tulisi rakentaa kauniista mäntymetsästä, joka oli luonnonlahja Kolalahden rannalla ja johon ei tarvinnut istuttaa puita lainkaan, vaan ainoastaan harventaa metsää ja tehdä polut. Liian yksinkertaista, ajattelivat monet. Erään tällaisen myrskyisen kokouksen jälkeen, kun miehet olivat nauttineet illallisen kaupunginhotellissa, päätettiin lähteä kävelemään kauniiseen toukokuun yöhön. Tohtori ohjasi askeleet kiistan aiheena olevaan metsään ja...onnistui saamaan seurueen vakuuttuneeksi ”ainoasta oikeasta ratkaisusta”, eli hänen omasta näkökannastaan...Hankolaiset olivat ilmeisesti kuitenkin tyytyväisiä kauniiseen puistoonsa, vaikka siihen ei istutettukaan lehmuksia, mikä oli ollut monen haaveena.” Kirjassa Hangon kaupunki ja kylpylaitos kirjoitetaan: ”Ensiksi on mainittava puisto, joka on Hangon helmi. Sen korkeat havupuut ja ympäröivät kalliot tarjoavat aina hyvän suojan kovia tuulia vastaan...Sen oivalliset käytävät, jotka kuivan hiekkapohjansa vuoksi yksin sadesäälläkin pysyvät mitä parhaimmassa kunnossa, ovat omiansa kävelypaikoiksi sairaille, kun taas mahtavat kalliot pitkin rantaa tarjoavat reippaammille kylpyvieraille tilaisuutta runsaaseen liikuntaan ja vaihtelevaan kävelyyn.” – Kävelyt olivat osaa kylpylävieraiden päiväohjelmaa.

Hangon vapaaehtoiselle palokunnalle luovutettiin kylpyläpuistosta maa-alue ja täällä palokunta piti kesäjuhliiaan. Koko 1890-luvun ajan käytettiin varoja erityisestä puhdistusrahastosta, joka perustettiin Puistolammen kaunistamiseen ja samalla keskusteltiin lammen aiheuttamista terveyshaitoista. Vuonna 1897 lampi päätettiin täyttää kokonaan, mutta 1902 päätettiin täyttää vain puolet ja säästää loput lammesta. Kaupungin ensimmäinen urheilukenttä rakennettiin lammen pohjoispuolelle ja lammen itäpuolella oli vapaaehtoisen palokunnan harjoituskenttä. 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä rannat puhdistettiin ja alue kaunistettiin mm. lehtipuu-istutuksin. Helsinkiläinen puutarhurimestari Svante Olsson sai tehtäväkseen tehdä aluetta koskevat suunnitelmat. Näiltä ajoilta on peräisin Puistolammen eteläpuolella kasvavat tammet.

Vuonna 1907 kaupunginvaltuusto myönsi 600 mk käytävien, siltojen, rappusten ja penkkien rakentamiseksi kylpyläpuistoon, johon laskettiin kuuluvaksi myös Puistokalliot. A. Berndtson kirjoitti 1895 n.s. Nordenskiöldin maljasta: Se on hienoksi tahottu graniittilohkare, keskellä maljamainen syvennys, kapteeni Carl Korsmanin asettama muisto siitä innostuneesta vastaanotosta, joka tuli kansalaisemme, kuuluisan tiedemiehen ja löytöretkeilijän Adolf Erik Nordenskiöldin osaksi Hangossa, kun hän ensikerran kävi synnyinmaassaan koillisväylän mainehikkaan löydön jälkeen...Hiotun graniittilohkareen reunassa luetaan: ”Invidg av Nordenskiöld den 31.12.1880 (Nordenskiöldin vihkimä 31.12.1880). Aivan maljan vieressä, jota ympäröi jykevät graniitti-istuimet, on mahtava kanuuna, joka on nostettu meren pohjasta ja varmaankin kuulunut johonkin venäläiseen sotalaivaan kaksipää-kotkasta päättäen, joka näkyy kanuunan yläosassa. Kanuunassa olevan kirjoituksen mukaan se on valettu 1779. Samalla harjulla kuin nämä on vielä kolmaskin merkittävyys, nimittäin eräs vuoreen

kiinnitetty kivimöhkäle, luonnon muodostama säännöllisesti munanmuotoiseksi ja löydetty erästä vuorenharjua kaivaessa Valkealan pitäjistä. Vuoreen kiven alle on piirretty seuraava kirjoitus englanniksi: tämä kivi on löydetty Salpausselästä yksitoista jalkaa maanpinnan alta 1888. Maljapöytä, istuimet, kanuuna ja kivi siirrettiin Puistokallioille 1908.

Puistokallioilla oli aidattu alue ilmakylyjä varten. Suuri, laakea kallioalue on nähtävänä vielä tänään, mutta aita on hävinnyt jo aikoja sitten. Puistokallioilla on myös poikkeuksellisen hieno, syvä hiidenkirnu. Siirtolaisten kerrotaan järjestäneen tansseja kalliolla olevalla avoimella paikalla, Pienen Kolalahden kaakkoispuolella. Samalla paikalla järjestettiin kaupungin juhannusjuhlat 1950- ja 1960-luvuilla. Puistokallioilla eli emigranttikallioilla, kuten niitä myös aiemmin nimitettiin, oli myös kihlajaispolku eli Lemmenpolku ja sellainen tuntuu olleen monella muullakin kylpyläpaikkakunnalla. Lemmenpolku on edelleen olemassa. Pro Hanko –yhdistyksen toimesta rakennettiin eri puolille Puistovuoria rappusia ja siltoja. Lawn-tennistä, krokettia, bocciaa ja sammakkopeliä kylpylävierailta oli mahdollisuus pelata ”ison kylpylän pihalla”. Ensimmäiset viralliset lawn-tenniskilpailut järjestettiin kesällä 1905. Tenniskenttien pohjoispuolelle Pro Hanko –yhdistys rakensi 1907-1909 leikkikentän ja sitä käyttivät myös koululaiset syksyisin ja keväisin.

Tennistä pelattiin Hangossa jo 1800-luvun lopussa ja nämä iloiset rouvat poseeraavat tennismailoineen Kasinon edessä. Valokuva Alexander von Knorring. Hangon museon kuva-arkisto.

Kylpylän kallioilla oli ennen ensimmäistä maailmansotaa useita paviljonkeja, joissa oli helppo vaipua unelmiin auringon paahteessa ja edessä näköala yli kimaltelevan meren. Postikortti. Hangon museon kuva-arkisto.

Puistossa oli useita kioskeja. Eräissä myytiin kylpyläpuistoalueen lippuja ja toisessa mineraalivesiä ja virvoitusjuomia. Lisäksi oli näköalapaviljonkeja ja istumapaikkoja. Kaivuhuonetta vastapäätä tien toisella puolella, sijaitsi puutarhurimestari Janssonin pieni kiosk, missä myytiin kukkakimppuja esim. nimipäiväonnitteluja varten. Valokuvaaja Anna Korsströmilla oli myös kesäateltaja puistossa.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen todettiin että Puistovuorien sillat, paviljongit ja esim. ilmakylylä olivat huonossa kunnossa ja ne joko korjattiin tai poistettiin kokonaan.

Toisen maailmansodan aikana, kun Hanko oli vuokrattu Neuvostoliitolle 22.3.1940-2.12.1941 ja toimi neuvostoliittolaisena merisotilaallisena tukikohtana, sijaitsi Puistovuorilla, Hangon kylpylän eteläpuolella, itäisin 29. Rannikkopatteriston keveistä pattereista, 158. Rannikkopatteri. Siihen kuului viitisenkymmentä miestä, jotka asuivat välirauhan aikana

sisemmällä niemessä olleessa parakissa, mutta muuttivat sodan sytyttyä kalliorotkoihin rakennettuihin kivikorsuihin, joita niemellä oli kymmenkunta.

158. Patteri, samoin kuin muutkin kevyet rannikkopatterit Hankoniemellä, oli varustettu 45 mm:n rannikkotykein. Nämä tykit oli alunperin tarkoitettu laivaston käyttöön sukellusvenetorjuntaan. Kenraali Kabanov arvosteli näiden tykkien käyttöä Hangossa, koska ne eivät soveltuneet meriammuntoihin. 45 mm:n tykin etuna oli, että se pystyi ampumaan ilma-ammuntoja. Tätä kykyä jouduttiinkin usein käyttämään hyväksi Hangossa saksalaisten syöksypommittajien ahdistellessa tukikohtaa.

Puistovuoren 158. Patterin tykkien tuliasemat olivat niemen eteläisillä kallioilla, samoin patterin tulenjohtoasema ja etäisyysmittarin rintasuoja. Patteri oli piikkilangalla eristetty omaksi tukikohdakseen. Niemen rannat oli varmistettu lähipuolustusasemin. Patterille johtavan tien varrelle oli vahvasti rakennettu, betonista valettu konekiväärikorsu.

Puistovuorien tykkiasemat ja Hangon Kasinon takana oleva betoninen konekivääriasema ovat ehkä parhaiten säilyneitä. Kun ne sijaitsevat keskeisellä paikalla, sopivat ne mainiosti kunnostettaviksi Hangon vuokra-ajasta ja Neuvostoliiton tukikohdasta kertoviksi. historiallisiksi muistomerkeiksi .

Hangon Puistovuorilla on edelleen jätteitä kevyen rannikkotykin tuliasemasta, mikä tänä päivänä on muistomerkki toisesta maailmansodasta. Hangon museon valokuva-arkisto.

Enemmän tietoja julkaisuissa: Hangon kylpylä 1879-1939 & Hangon kahviloita, ruokaloita, ravintoloita ja majataloja; Hangon rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema; Hankoniemi 1940-1941.

Birgitta Ekström Söderlund